

**Kurt Lüscher, Franz Schultheis,
Michael Wehrspaun (ured.)**

**»POSTMODERNA« DRUŽINA – DRUŽIN-
SKE STRATEGIJE IN DRUŽINSKA POLITI-
KA NA PREHODU**

Universitätsverlag Konstanz GNBH, 1988

Knjiga s prispevki 30 avtorjev o pojavnih oblikah in procesih v današnji družini nosi naslov »Postmoderna družina«. Naslov ni izbran slučajno. Avtorji ugotavljajo, da je dogajanje v družini na več načinov povezano s postmodernističnimi koncepti, če je predpono post mogoče razumeti kot odmikanje od idealov, ki so opredeljevali misel in umetniško ustvarjanje v modernizmu, ne da bi te ideale nadomestili z drugimi. Ustvarjeno je družbeno ozračje, ki subjektom odpira množico različnih perspektiv in orientacij za njihovo delovanje, hkrati pa naraščajo pritiski pri odločanju med alternativnimi opcijami. Nastaja sindrom »multiperspektivnosti« (Kurt Lüscher, Familie und Familienpolitik im Übergang zur Postmoderne), ki zahteva vsakokratno problematizacijo »identitete«, analogne tisti v vsakdanjem življenju. Družina pa je, kar imenujemo vsakdanje življenje in oblikovanje identitete, njena osrednja funkcija. Značilno za naš čas je npr. iskanje in oblikovanje nove ženske identitete.

Vendar so še drugi razlogi, ki utemeljujejo uporabo »postmodernističnih« konceptov v sociološki analizi družine. V preteklosti so bili pojmi iz vsakdanjega življenja jasno opredeljeni tudi zato, ker so bili institucionalno zaščiteni. Običaji, navade in kulturne norme so določale meje dovoljenega in prepovedanega, zato je bilo videti kot da družina kljub masivnim družbenim spremembam ostaja stabilna. Te premise pa so za aktualno raziskovanje družine izgubile vsakršno veljavo. Zakonska zveza, ki je bila nekoč pravna in edina družbeno priznana oblika skupnega življenja moškega in ženske, se v postmodernizmu opredeljuje kot odnos, ki je lahko različno strukturiran. Zakonska zveza se umika pojmu »skupno življenje«, torej odnosu, ki dominira v vsakdanjem življenju, ni pa institucionaliziran. Medtem ko je bil modernistični ideal napredno obvladovanje narave, je za postmodernizem značilna skrb za naravo in strah pred vse mogočnejšo tehnologijo. Zaradi možnosti, ki jih danes ima visoko razvita medicinska znanost, posledice te tehnologije močno spreminjajo tudi generativne in s tem družinske vzorce obnašanja.

Avtorji prispevkov so postmodernistične koncepte v analizi družine uporabljali na različne načine. Vendar je urednikom pri predelavi prispevkov, ki so bili prvotno napisani v obliki referatov za simpozij, uspelo v knjižna poglavja zajeti vso pestrost in raznolikost aktualne problematike v mednarodni družinski sociologiji, hkrati pa dokumentirati in izpostaviti nekatere skupne vidike in ocene sedanjega položaja, čeprav morda za ceno stroge sistematičnosti.

Knjiga ima šest delov. Avtor uvodnega besedila je Kurt Lüscher (Familie und Familienpolitik im Übergang zur Postmoderne). Vseh 26 referatov se v tem kratkem poročilu ne bom mogla dotakniti. Izpostavila sem samo tiste, ki se eksplicitno ukvarjajo s problematiko postmodernističnega razvoja družin.

ne, s čimer pa v nobenem primeru ne želim razvrednotiti nekaterih drugih, za razumevanje družinskih procesov prav tako zanimivih in vsebinsko bogatih prispevkov.

V prvem delu »Pluralnost družinskih oblik življenja«, ki so ga napisali Louis Roussel, Charlotte Hohn, Frank Fürstenberger, Irene Thery, Ludwig Liegle, Remi Clignet in Lothar Krappman, poskušajo avtorji na novo opredeliti družino. S pojmom družina, tako menijo, označujejo predvsem socialne odnose med starši in otroci. Izhajajo iz domneve, da je človeška reprodukcija možna le, če so zagotovljene možnosti za otrokovo varno preživetje, nego in vzgojo. Zato so odnosi med starši in otroki ter odnosi med staršema temeljni za obstoj in razvoj vsakega ljudstva in naroda.

Lahko pa se tudi druge odrasle osebe ukvarjajo z otroki in to že predstavlja obliko pluralnosti. Vprašanje je, kaj velja v določeni družbi za sprejemljivo in kaj ne. Danes imamo celo vrsto različnih družinskih odnosov (enoroditeljske družine, zunaj zakonske skupnosti, rekonstruirane družine), za katere ni vedno jasno, ali jih lahko opredelimo kot družine ali ne.

Uporaba pojma družina v vsakdanjem življenju predstavlja bolj ali manj dinamični vidik družbenega priznavanja različnih oblik družinskega življenja. V tem smislu lahko ocenjujemo tudi demografske deskripcije. Avtorji poskušajo odgovoriti na vprašanje, ali zares odslikujejo vsakdanje spremembe, ali pa prikazujejo poenostavljeno in spačeno podobo sveta zato, ker se statistika pogosto nagiba k uporabi tradicionalnih kategorij. Louis Roussel (*Die soziologische Bedeutung der demografischen Erschütterung in den Industrieländern der letzten zwanzig Jahren*) na podlagi demografskih spoznanj govori o »demografskem potresu«. Drugi avtorji ugotavljajo, da je zakonska zveza kot institucija izgubila pomen in da dandanes mlade ljudi pri odločitvah, ki zadevajo partnerstvo in družino ne vodijo več dolgoročni kriteriji in orientacije, marveč kratkoročne motivacije. Louis Roussel, Charlotte Hohn, Lothar Krappmann, Martlin Rueschemeyer, Franz Schultheis, Rosemarie Nave Herz, v svojih prispevkih opozarjajo, da so demografski kazalci pogosto pomanjkljivi in podcenjujejo naraščajočo pluralnost, kakor tudi pomembne diferenciacije notraj določenih strukturnih tipov družinskih skupnosti. Npr. enoroditeljske družine v statistiki niso ustrezno zastopane. To je verjetno tudi eden od vzrokov, da družinske politike vseh oblik družinskih odnosov še vedno ne obravnava enakopravno in da se določeni tipi družin (enoroditeljske družine, zunajzakonske skupnosti) v socialnopolitični praksi (vsaj ponekod) še ne opredeljujejo kot družine.

Charlotte Hohn (*Familienpolitische Implikationen des Familiezyklus-Konzept*) zato opozarja, da je nujno dinamično opazovanje razvoja vsake posamezne družine in kritična presoja koncepta družinskih ciklusov, ki postavlja ostre meje med posameznimi fazami in ne upošteva nestabilnosti in fluidnosti družinskih odnosov, to je procesa prehajanja iz enega v drugo obliko družinske organizacije.

Starost ob sklepanju zakonske zveze v zadnjem času narašča, število porok pa se zmanjšuje. Hartmann Tyrell (*Ehe und Familie Institutionalisierung und Dienstitutionalisierung*) govori o procesu deinstitucionalizacije, ki teče hkrati s pluralizacijo življenjskih oblik in interpretacij. To kažejo podatki o razvezah in ponovnih porokah, ki so bolj pogoste v ZDA kot v Evropi, kajti razveze implicitno izražajo pričakovanja ljudi o zakonski zvezi, ta pa so v različnih državah in kulturah različna (Frank Fürstenberg, *Die Entstehung des Verhaltensmusters »sukzessive Ehen«* in Irene Thery, *Die Familien nach der Scheidung: Vorstellungen, Normen, Regulierungen*).

Možnosti kontrole rojstev in praksa načrtovanja družine so v 60-tih letih povzročili velike spremembe v generativnem obnašanju, kar je imelo za posledico tudi spremenjene odnose med zakoncema v družini in gospodinjstvu. To je pospešila tudi najnovejša reproduktivna tehnologija.

Elizabeth Beck-Gernsheim, Andre Bejin, Christa Hoffmann Riem in Hartmann Tyrell, so prispevali k poglavjema »Nove oblike identitete in spremenjeni vzorci odnosov« ter »Ustvarjanje družine kot odločitev«. Poudarjajo, da je dandanes ustvarjanje družine individualna odločitev in menijo, da se ustvarja vtis, kot da se je prostor individualnega odločanja razširil. To je povezano tudi z večjo zavestjo in odgovornostjo proti otroku (še enemu otroku). Tudi starševstvo ni več obvezno in dvojice se mu lahko odpovejo. V vseh državah raste število zakonov, ki se zavestno odločijo, da ne bodo imeli otrok (Rosemarie Nave-Herz, Kinderlose Ehen). Za ženske in moške, ki se odločijo za otroke, pa je najmanj problematična odločitev za drugega in najbolj problematična odločitev za tretjega otroka. Pri tretjem otroku se morajo starši odpovedati nekaterim svojim življenjskim načrtom, zato imajo pri odločitvi za tretjega otroka še posebno pomembno vlogo osebne, individualne vrednote in aspiracije.

V socioloških raziskavah o družini je tudi vedno več pozornosti namenjeno družinskim procesom v primeru smrti enega roditelja in po razvezi. Pluralnost družinskih oblik je zato tudi pluralnost družinskih biografij (Alois Hahn, Familie und Selbstthematisierung).

O razvezah, rekonstrukciji družine in posledicah za otroke, o širjenju sorodniških zvez, pišejo Frank Fürstenberg (Die Entstehung des Verhaltensmusters »sukzessive Ehen«) in Irene Thery (Die Familien nach der Scheidung: Vorstellungen, Normen, Regulierungen), Ludwig Liegle (Frei Assoziationen von Familien-Geschichte und Zukunft einer »postmodernen« familialen Lebensform) pa govori o različnih oblikah povezovanja družin v komune, kibuče in stanovanjske skupnosti. Meni, da je na podlagi ideje o restrukturiranju strukturno osiromašene družbe z zavestnim širjenjem »starih organskih oblik« povezovanja možno utemeljiti nov način opazovanja modernosti oz. postmodernosti. S tega vidika postmoderne niso tiste življenjske oblike, ki so bile najbolj značilne za modernizacijo, kot npr. procesi funkcionalne diferenciacije, osamosvajanje družinskih članov in njihovo »izstopanje« iz družinske skupnosti, ampak nasprotno tiste oblike življenja, ki moderno družino širijo z elementi zavestne organizacije, pa z elementi »javnosti«, kooperacije in medsebojne pomoči.

Michael Wehrspaun (Alternative Lebensformen und postmoderne Identitätskonstitution) razvija tezo o temeljnem problemu pri konstituiranju identitete v postmodernističnih razmerah, ko ljudem niso več na voljo predhodno oblikovani obrazci. Svoboda in odprtost namreč ne predpostavljata samo možnosti izbiranja med že danimi alternativami, ampak zahtevata tudi aktivno sodelovanje pri njihovem konstruiranju. To pa predpostavlja nenehno razčlenjevanje možnih interpretacij in reinterpretacij delovanja, tudi svojega lastnega. V kompleksnih družbah, piše Wehrspaun: »(. . .), smo nenehno izpostavljeni celemu kalejdoskopu interpretacijskih ponudb o tem, kaj je »moški« in kaj je »ženska«, »ljubezen« ali »partnerstvo«, »materinstvo« ali »očetovstvo«. Vedno znova se sprašujemo, kakšen je njihov (novi) pomen.

Kaj družina pomeni, se konkretizira v pojmovanju in opredeljevanju nalog in del, ki se v družini (empiričnih tipih družin) opravljajo. V sociologiji se je problematika pretežno obravnavala v okvirih funkcionalistične paradigme. Družina se opredeljuje kot podsistem družbenega podsistema in njene funkcije za celotno družbo. Značilna za to je razlaga socializacijske funkcije

družine. Tako so bili zanemarjeni nekateri drugi odnosi, npr. pomen družine kot posredovalca med posameznikom in »družbo«.

Funkcionalistična teorija je v analizi družine izgubila pomen (Giovanni B. Sgritta, *Wege der Familienanalyse: Ein Überblick über das letzte Jahrzehnt*) in pojavila se je potreba po rekonceptualizaciji. Interakcionistični teoretični okvir je le pogojno uporaben, ker je skoraj izključno naravnani k socialnim odnosom in zanemarija praktične dejavnosti kot so npr. gospodinjstvo delo in njegova funkcija. Če želimo zajeti vse empirične pluralne oblike družinskega življenja in če želimo osvetliti sedanjo fazo v razvoju družine, potrebujemo popolnejšo in hkrati bolj diferencirano konceptualizacijo. O tem pišejo Alois Hahn in Michael Wehrspaun v njunih že citiranih delih in še Alois Herlth (*Was macht Familien verletzlich? – Bedingungen der Problemverarbeitung in familialen Systemen*), Bruno Hildenbrand (*Modernisierungsprozesse in der Landwirtschaft und ihre Bewältigung. Vergleich einer »schizophrenen« mit einer »normalen« Familie*), Jean Kellerhals et al. (*Die Konstruktion der Gerechtigkeitsformen in zeitgenössischen Familien: Ein Zentrales Problem der Familiendynamik*), Alfred Lang (*Das ökosystem Wohnen – Familie und Wohnung*) in Agnes Pitrou (*Familienpolitik und familiale Strategien*).

Če želimo z družboslovno-teoretične perspektive ugotoviti katere so skupne značilnosti najnovejših sprememb na področju družine, potem moramo ločiti med spremembami, ki se odvijajo na dveh dimenzijah: na eni strani so resnične spremembe, na drugi pa spremembe v miselnih modelih, to je teoretičnih analitičnih instrumentih s pomočjo katerih poskušamo razumeti svet okoli nas. Zaznan prehod iz »moderne« v »postmoderno« družino je zagotovo utemeljen na empiričnih spoznanjih, toda še bolj pomembne so spremembe v naših »miselnih podobah«, piše v zadnjem poglavju Franz-Xaver Kaufmann (*Familie und Modernität*). Medtem ko so starejši miselni modeli postulirali linearni razvoj in kavzalne zveze, opozarjajo novi analitični modeli na pogosto cirkularne ali interaktivne strukture.

Knjiga, o kateri poročam, je verjetno med najbolj obsežnimi in najbolj aktualnimi zbirnimi deli s področja družinske sociologije v evropskem prostoru. Odpira nekatere povsem nove vidike v raziskovanju družine, sugerira nove teme, ki se jih bo v prihodnje morala lotiti družinska sociologija in daje nova nekonvencionalna izhodišča za razvijanje politike za družino. Avtorji nimajo nobene ambicije odgovoriti na končno vprašanje kakšna je in kakšna bo družina v postmodernih družbah. Tega tudi nismo pričakovali. Prostor je odprt, pri ustvarjanju alternativ pa sami sodelujemo (kot je napisal eden od avtorjev) in sami se odločamo, kakšno alternativo bomo izbrali.

Katja Boh